

Prof. Jäschke, yeni Türkiye hakkında yaptığı ciddi tetkikleri ve devamlı neşriyatı ile, ilim muhitinde yabancı olmadığı gibi, muhtelif alman mecmualarındaki yazıları hâricinde, bilhassa yeni Türkiye'nin büyük harpten sonraki tarihini günü gününe tespit eden *Die Türkei seit dem Weltkrieg* (Geschiehtskalender 1918—1928; I, *WI*, X, 1929; II, *WI*, XII, 1930; türk. trc. Niyazi R. Aksu, *Türk inkilâbı tarihi kronolojisi*, I ve II (İstanbul ünivers. yazınlarından, 1939 ve 1941) adlı eseri ile, bizde de tanınmıştır. Müellifin 63 sahifeden ibaret ve ülkemiz hakkında toplu mâlûmâtı hâvi bu küçük eseri, izahlı bir coğrafya kitabı olmaktan ziyâde, almanak nev'inden, memleketimizin fizikî, beşerî, idarî, siyasî, harsî, iktisadî hususiyetlerine ve müdafaa kudretine dâir, emin kaynaklardan ve en son resmî istatistik ve kayıtlardan alınmış ve çizilen gâye ve plâna göre, sırf intifaî bakımdan yazılmış fâideli bir eserdir. Zâten müellif Almanya'nın Ankara büyük elçiliği hizmetinde uzun müddet bulunmuş olduğu için, az satır içine sıkıştırdığı özlü mâlûmatı elde etmeğe muvaffak olduğu muhtevâsından gerek eski gerek yeni seçme ve bol bibliyografyalarından anlaşılmalıdır. Müellif vâkiaların tarihlerini ve istatistiklerin rakamlarını tesbit hususunda gösterdiği titizliği bâzı bahislerde bilhassa kültüre temas eden kısımlardaki hükümlerinde de tatbik etmiş olsa idi, şe'niyete daha ziyâde yaklaşmış olurdu.

İ. Hakkı Akyol

TÜRKÇE VE MOĞULCADA VURGU

K. Grönbech, *Der Akzent im Türkischen and Mongolischen* (ZDMG, 1940, c. 94, 3. cüz, s. 376 — 390).

Türkçe hakkında umumiyetle yeni görüşler getirmiş olan Grönbech'in bu eseri, türkçede vurgu meselesi üzerinde ileri sürdüğü fikir bakımından, dikkate değer. Müellif ilk önce bu bahis üzerinde yapılan tetkikleri anlatmakla işe başlıyor. İlk kanaat, vurgunun türkçe, esas itibariyle, son hecede olduğu idi. Ancak bu o kadar zayıftır ki, ekseriya konuşmada cümle vurgusu bunu siler. 1900'da Ignacz Kunos, türkçede vurgunun ilk hecede olduğunu ileri sürmüştür. 1906'da daha fazla iki heceli sözlerde baskı vurgusu ile meşgûl olan Konrad Nielsen, birinci hece kapalı veya vokali fazla ses ihtiva etmediği takdirde, bunu ikinci hecede bulmuştur.¹ Wilhelm Pröhle ise, türkçe konuşan rumların yunan yazısı ile

¹ *Akeentaeringen i tyrkisk (osmanisk)* (Chkistiana Videnskabs-Selskabs Forhandling, 1906, nr. 9, Christiana, 1906); macarcası için bk. *Nyelvtudományi Közlemények*, XXXVI.

tesbit ettikleri türkçe ile kendi müşahedelerine dayanarak, esas itibariyle, vurgunun son hecede olduğunu iddia etti.¹ G. Raquette 'e göre,² öz türkçe sözlerde baskı vurgusu, esas itibariyle, ilk hecededir. Mamafih kendisi daha fazla musiki vurgusu, yâni ton ile meşgûl olmuştur. Nihayet Björn Collinder de türkçede vurgu ve bilhassa musiki vurgusu meselesi ile meşgûl olmuştur.³ Ona göre, yüksek tonlu ilk hece her zaman vurguludur; normâl yüksek tonlu son hecelerde, vurgu ikinci derecede mühimdir.

Grönbech bu tetkikinde, Anadolu türkcesinden istifade ile, türkçede vurgu meselesini tetkik ediyor ve bu dilde hiç vurgu bulunmadığı neticesine varıyor. Ona göre, şimdiye kadar yapılan tetkiklerde vurgunun bir dilde mutlaka bulunacağı mülâhazası ile işe başlandığından, her kes ana diline uygun şekilde türkçede vurgu meselesinden bahsetmiş, fakat bir nokta üzerinde birleşilememiştir. Bittabi türkçede de vurgu vardır; fakat bu muayyen bir sözün muayyen bir kısmında bulunmaz; heyecan ifade eden ve yerini değiştiren bir şeydir. Şüphesiz ki, bâzi sözler muayyen şekillerde vurgulanırlar; fakat bu, bu sözlerin muayyen bir heyecan aksülâmeli vücuda getirmesindedir. Bu artık fonetik değil, halk ruhiyatı bahsıdır. Alman yabancı sözlerde türkler yabancıların dilinde işittikleri vurguyu tutmuşlardır: *efendi, banka* v. s.

Bununla beraber ekli isimler ile adverb ve gerundiumlu yardımcı fiillerde ikinci süzün önündeki hece dâimâ vurguludur: *bulmâk için, gelmezden evvel, gidé bilir* v. s. Fakat bu da bir kaide değildir: ağır konuşulurken, bu söz gruplarının son hecesinde de vurgu hissedilebilir: *bundan sonra, aylardan beri* v. s. Bunun neticesi olarak, önceden müstakil söz olup da, bugün enklitikon hâline girmiş olan aslen kaynaşık tasrif şekillerinde sâbit vurgu vardır. Bunların başlıcaları şunlardır: *-ıyor* (-a, -ı, -u+*yorur*); bağ (kopula), şahıs eki olan bütün tasrifli fiil şekilleri: *bakırım bakmı'sım* v. s.; imkânsızlık şekli *-ama(-a-u-ma)*. Menfi fiilde sâbit vurgu vardır: *bakmadı*. Bundan bu şeklin de aslında kaynaşık olduğuna hükmolunabilir. Yalnız muzariin menfi şekli *-maz*'da vurgu serbesttir; buna sebep menfilik ile zaman formansının sarîh olarak seçilememesidir; nitekim birinci cemi şekil (*bakmayız*), menfilik forması sarîh olarak seçildiği için, bir çok kimselerce vurgulu söylenir. *bakmaksızın*'da, *bakmadan* gerundiumuna benzeyerek, sâbit vurguludur.

¹ Zur Frage des Wortakzents im Osmanisch-Türkischen (Keleti Szemle, XII, 1911, 1912, s. 199—216).

² The Accent Problem in Turkish (Lunds Universitets Årsskrift, N. F. Avp. I, cilt 26, nr. 4, Lund-Leipzig, 1927).

³ Reichstürkische Lautstufen (Uppsala Universitets Årsskrift, 1939: I, Uppsala-Leipzig, 1939, s. 36-94).

Bu nevi kaynaşmalarla hâsıl olan sözlerin vurguları da sâbittir: *kimse* (*kim + ise*), *işte* (*oş veya iş + da*) v. s. Attribut şeklinde yapılan yer sözleri *orada*, *oraya*, *burada* v. s. 'de bir çok gramerler dâimâ ilk hecenin vurgulu olduğunu söylerler. Mamafih sâbit vurgulu bâzı söz ve şekiller, serbest vurgulu olmak temayülünü gösterirler. Meselâ vurgusuz olan bir son hece bir enklitikon önünde vurgulanır: *böyledir* v. s. *efendilerim*, *İtalyada*, ahenk dolayısı ile, vurgulu olan iki heceden hangisinin daha kuvvetli vurgu taşıdığı anlaşılamamaktadır.

Bütün bunlardan bir neticeye varılmak istenirse, türkçede baskı vurgusunun, fonologya bakımından, serbest olduğunu kabul etmek lâzımdır. Biricik umumî vurgu kaidesi bâzı söz ve partikellerin çok defa veya dâimâ vurgusuz oldukları ve bu hâllerde bunların önündeki sözün normal şekilde son hecesinin vurgulu olduğudur.

Bir çok türkçe gramercilerin türkçede vurguyu son hecede göstermelerinin sebebi, müellifçe, şudur: baskı vurgusu ile ton vurgusu karıştırılmıştır. Mamafih bu ton vurgusunun da, bilhassa cümle sonunda, yerini hemen dâimâ muhafaza etmesine rağmen, yerinin kat'î olmadığını ve heyecana tâbi olduğunu zannetmektedir.

Fonologya mânasında bir dilin vurgusuz olabileceğine moğulca güzel bir misâl teşkil eder. Bu dilde en çok birinci hece vurgulu olmakla beraber, bu vurgu istenildiği gibi yerini değiştirebilir.

Vurgu ile türkçede meselâ bir sözün eski kaynaşık bir sözden gelip gelmediğini tâyin etmek imkânı vardır. Buna göre, eski türkçedeki zarf eki *-di* (msl. *şimdi* 'de olduğu gibi) aslında bir enklitikon, fakat buna mukabil, isim tasrif eklerinin çoğu hakikî ektir.

Nihayet bu vurgu meselesinin umumî dil bilgisi bakımından da ehemmiyeti tebarüz ettirilmiştir.

M. Mansuroğlu

TÜRKÇE KİTÂBELER

K. Grönbech, *Turkish Inscriptions from Inner Mongolia (Monumenta Serica, Journ of Orient. Stud, of the Catholie Unıvers. of Pekiney, IV, 1. cüz, 1939, s. 305—308).*

Son zamanlarda Moğulistan'da bir takım orta zaman ziraf sahaları keşfedilmişti. Bunların kat'î hudutlarını tâyin etmek, şimdilik, imkânsızdır. Yalnız buralarda çok miktarda sūryanî yazısı ile nasturî mezar kitâbeleri bulunmuş ve bunlar Marco Polo'nun Tenduc'ta yaşadığını